TRADICIJSKA KULTURNA BAŠTINA POLJICA

Perojević, Marina

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:567558

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Repository / Repozitorij:

Repository of Faculty of humanities and social sciences

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

MARINA PEROJEVIĆ

TRADICIJSKA KULTURNA BAŠTINA POLJICA

(DIPLOMSKI RAD)

MENTOR
PROF. DR. SC. MARKO DRAGIĆ

SPLIT, LIPANJ, 2013.

Filozofski fakultet u Splitu
Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu

TRADICIJSKA KULTURNA BAŠTINA POLJICA

Studentica: Marina Perojević **Mentor: prof. dr. sc. Marko Dragić**

Split, lipanj, 2013.

Diplomski je rad obranjen _____ u Splitu pred povjerenstvom:

_____

_____

_____

KAZALO

1. UVOD ……..……..…...…...7

2. O POLJICIMA

2.1. Naziv …….8

2.2. Postanak Poljica …….8

2.3. Žitelji ……10

2.4. Statut …….12

2.5. Pečat …….12

2.6. Škrinjica ……...13

2.7. Biranje kneza ……13

3. GODIŠNJI OBIČAJI

3.1. Božićni običaji ……..15

3.2. Pokladni običaji …….25

3.3 Uskrsni običaji ……..26

4. OBIČAJI UZ VAŽNE ŽIVOTNE DOGAĐAJE

4.1. Sklapanje braka ……32

4.2. Rođenje djeteta …….34

4.3. Posmrtni običaji i vjerovanja ……35

5. HRANA U POLJICIMA …….40

6. PODJELA ŽUPE …….41

7. VJEROVANJA ……...42

8. ZABAVA ……43

9. NARODNI JUNACI I JUNAKINJE …….....46

10. PREDAJA O DIOKLECIJANU ……..48

11. ANEGDOTA O BISKUPU BONEFAČIĆU …….49

12. DRUŠTVO POLJIČANA ……..50

13. TUMAČ MANJE POZNATIH RIJEČI ……51

14. ZAKLJUČAK …….....52

SAŽETAK ……..53

SUMMARY …….54

IZVORI I TERENSKI ZAPISI ……55

LITERATURA …….56

Svoj na svome

Slavni barjak gordi Mosor vije
Strašnog zmaja oštro koplje bije
Narod složno vlastit zakon sklada
U Poljicim da sam sobom vlada

Rode mili, golema ti dika
Svoj na svome vjekova kroz tijek
O toj slavi tvoga dičnog lika
«Rvacka» ti riječ će zborit vijek

Cetina je snažan pojas tkala
Mosoru ga čvrsto opasala
Silan junak silniji nek bude
Rod svoj brani sačuva mu trude

Rode mili...

Narod Mosor lijepom pjesmom slavi
Plavo more skuti su mu plavi
Bijela sela košulju mu splela
Sjajna zvijezda zoru oko čela

Vihor vije stari barjak slavni
Stijeg mu digli dični pređi davni
Hrabrom rukom, mudrim zborom,
Tvorom
Vole svoj dragi dom.[1]

Juraj Marušić »*Poljička himna* »

[1] Marušić, Juraj, *Obraz Poljica ljudski, domovinski, kršćanski*, Poljica-Podgrađe, 1996, str. 7.

1. UVOD

Pod tradicijskom kulturom podrazumijeva se sposobnost društvene zajednice da u različitim razvojnim etapama – povijesnim, društvenim, ekonomskim sačuva neke nepromijenjene pojedinosti iz života svojih predaka ili da ih prilagodi razvijenijim oblicima svojega života.

Tradicijska kultura održala se u jačoj mjeri na prostorima u kojima su ljudi sačuvali svijest o svojoj zajedničkoj prošlosti, o svojem zavičaju kao izvorištu svih vrijednosti društvenih i običajnih normi po kojima se zajednice svjesno međusobno razlikuju. Ta se različitost od mjesta do mjesta, od zajednice do zajednice, najčešće očituje u graditeljstvu, kulturi stanovanja, nošnji, običajima te određuje identitet svake lokalne zajednice.

Problematiku poljičkog kraja odabrala sam jer me korijeni vežu uz taj kraj te sam u ovom radu pokušala dočarati djelić prošlosti i bogate kulture koja se očituje i dan danas u životima stanovnika toga kraja, a i šire. Rad je nastao kao rezultat terenskog istraživanja provedenog u selima Tugare i Sitno Donje u prosincu 2012.

2. O POLJICIMA

2.1. Naziv

Poljica su dobila svoje ime od malih, plodnih polja kojih je u tom području bilo mnogo. Ona su još za narodnih kraljeva bila hrvatska župa, koju su utemeljila braća Krešimir, Tišimir i Elem. Poljičani su u početku svoju zemlju nazivali župom, a svoga upravitelja županom. Latinjani su hrvatske župane nazivali comes i conte. Hrvatski prijevod glasio bi knez te su tako i sami poljički župani poprimili to ime i stali se nazivati knezom. Tako se dogodilo, da se i Poljica stala nazivati kneževina ili knežija to jest zemlja kojom upravlja knez. Kada su Poljičani god. 1444. priznali mletačku zaštitu, Mlečići su tada počeli nazivati Poljica i drugim imenima kao: comunità, università i provincia. S vremenom su i sami Poljičani prihvatili te nazive, pa su comunità i università preveli na hrvatski općina, a provincia ostavili neprevedeno i pisali provincija i provincia.

Usprkos svim tim novim imenima kojima se nazivala njihova domovina, Poljičani nikad nisu zaboravili stari hrvatski naziv župa i s njim su se najviše služili. Sasvim rijetko su svoju domovinu nazivali združenim imenom «općina župa».

Nakon pada Poljica, nazivali su ih još i republika ili skupnovlada.

Poljica su podijeljena na 12 katuna, koje su nazvali imenom 12 većih poljičkih sela. Tim su selima pridružena manja sela:

Gornja Poljica: Dolac Donji i Gornje Polje (Putišići, Srijane, Trnbusi)

Srednja Poljica: Kostanje (Predgrađe, Seoca, Smolonje), Zvečanje, Čišla (Ostrvica), Gata (Zakučac, Naklice), Dubrava (Zastinje, Račnik), Sitno i Srinjine (Osić, Čažin Dolac, Ume)

Donja Poljica: Duće (Truše), Jasenice i Podstrana

2.2. Postanak Poljica

Prema legendi Poljica su osnovala braća Elem, Krešimir i Tišimir, sinovi hrvatskog kralja Miroslava kojega je 949. u građanskom ratu ubio ban Pribina. Župom su postala nešto kasnije, tj. 1015. za vrijeme kralja Krešimira III. Braća su pobjegla iz Bosne te su se nastanili

u Srednjim Poljicima na mjestu današnje Ostrvice, kod izvora Pokornik, i u Zvečanjima. Nakon stanovita vremena svaki od njih pošao je na svoju stranu. Tišimir je zaposjeo zemlje od brda Gradac u Gatima do Zadvarja; Krešimir od Graca do rijeke Žrnovnice, nastanivši se u Dubravi; Elem se nastanio u Gornjim Poljicima. Najstariji dokument koji spominje braću kao osnivače Poljica pisan je 10. veljače 1453. Taj se dokument nalazi u zbirci Libro d' oro splitske općine, a u njemu se navode razgraničenja Splita i Poljica. Iz 1500. godine postoji prijepis još starijeg dokumenta u kojem se govori o jednoj diobi u Zvečanjima, a u kojem se uz braću spominje i njihov otac Miroslav.

M(no)go po(štova)nim g(ospo)di don Antonu Mindojleviću, don Marku Kružićeviću župniku, i glavaru, i poštenim starcima od Zvečajna.

U koliko mogu znali iz stari karata, i našega staroga zakona, i običaja staroga, potvargjena od zakona, i kako se dili na plemena naše selo Zvečajn.

Parvo vajla znati da u stara vrirnena došli su u Pojlica iz Bosne tri sina velikana kneza Miroslava, i sagradili polače u Zvečajnu na Ostarvici , malo na zapad vode Pokornika, kako se i sada vide stari zidovi od isti polača. Imena od gori rečeni sinova kneza Miroslava jesu Tišimir Miroslavić, i jnegov brat Krešimir i Elemen. Jniovi ostaci jesu se razrodili, i u tri dila podilili Pojlica. Oni od Tišimira uzeli su od Graca do Gubavice pod Zadvarja. Oni od Elemena uzeli su sve što e zgorjnu stranu Mosora, od Dugopojla do Radobijle. A Krešimiri uzeli su dojna Pojlica od Graca do Žarnovnice. I od ova tri plemena izlaze sva gos(po)da bosanska, zvani didići ili ti starenici i temejlioci od Pojlica.

Od ovi triju braće gori rečeni knezova Miroslavića, Tišimir osta e na temejlu u Zvečajnu. Od jnega osta e Tarviž, kako ga i stari zakon imenue i zove. Od Tarviža ostaše dva sina, Kristo i Radoj. Od Kriste osta sin edan Karstoe, a od Radoja ostaše tri sina, a to Dražoj, Ivoj, i Čopeo. Ovo su četiri plemena u Zvečajnu. Daklem od Karstoja izlaze Marlići i Sičići i Darmići, i ovi nose sve plemenšćine od Zvečajna polovicu. A ova druga tri plemena nose drugu polovicu sve plemenštine, a to Dražoj zvan Dražinović, Ivoj zvan Ivajnić, i Čopeo zvani Miličević, Mindojlević i Pavišić.

Od Dražoja izlaze sada zvani Božić, Kružić zvan Kružićević, i ovi nosi polovicu Dražinovića plemenštine. I nose Kružićevići dio plemenštine svoima dionicima od Stipana Sičića i od Petra Sičića i Pave Sičića i od Lukačevića i od Gargura Dražinovića s dionicin. Od drugoga brata Ivoja sada izlaze plemejnaci, a to Katušići, Stajnići, Nevići; a od Čopela izlaze, kako rekosmo gori, Miličević, Mindojlević i Pavišić.

Od ova pak četiri plemena, ako ko nosi po kupu ili po darovštini ili po odivi, to mu se ne može uzeti.

A što pak niki bi tili da se muša ili kotar podili na dime, to nikada u Pojlici nie bilo niti će se ikada na dime podiliti. Stari e običaj koga potvargjue zakon, još i stari carkovni, i zakon krajlev dobre običae ne pobie. I naš pak stari zakon pojlički govori da kako se dili plemenšćina i podvornice, da se tako ima diliti i muša ili ti kotari općeni i ne inako.

Daklem vidimo da su starji podilili sve na plemena: Oklae, Plučine i ostalo, tako i Zagračijne i Zasutvie, tako Ormajnu i Blata, a pak i Pasike u Mosoru, sve na plemena. I ovo sve bilo e prija muša ili kotar, i sada nejma se inako diliti. Ako bi pak neki tili, služićemo i s pravdom i s razlogom prid cesarom.

I ono što su starci ukazali u kancelariji, zapisano e da e za ispašu i za mušu, od potoka k podnevu Doce, Otine i Mosor, neka onako kažu, a kazati da e četiriju plemena, i da se zna šta e čie: vajla imati pamet u prikazajnu. I kada bi se razdililo na plemena, onda svako pleme zna na dime što koja kuća i koliko nosi u svome plemenu, ma nikada nejma se razdiliti na kuće nego na plemena kako rečeno.[2]

2.3. Žitelji

Poljičani su po svojoj narodnosti iskonski Hrvati. Pisali su bosančicom, varijantom hrvatske ćirilice, koja je uslijed dugotrajne uporabe i manjih oblikovnih promjena nazvana «poljičicom». Poljičko je pučanstvo bilo višestruko raslojeno, dijelili su se na više razreda. Plemići su bili dvostrukog podrijetla, jedni su se zvali didići, a drugi vlastela. Uz plemiće bilo je i pučana, kmetova ili kmetića, vlaha ili vlašića te robova.

Didići

Didići su bili potomci trojice braće, utemeljitelja Poljica, Tišimira, Krešimira i Elema. Didić znači baštinik ili nasljednik, to jest onaj koji je naslijeđivao ili baštinio imanje od svoga oca i djeda. Poznati su i pod imenom Miroslavići. Još su se zvali i plemići ili gospoda bosanska, jer su se doselili iz Bosne.

[2] Pivčević, Ivan, *Sabrani radovi o Poljicima*, Biblioteka Gradac, 2008., str. 47.

Vlastela

U početku su se nazivali Ugričići, jer su dolazili iz hrvatskih krajeva koji su bili pod Ugarskom. Među takvima su bili poznati plemići Juraj Rajčić i Juraj Dražojević. Svi ti plemići za razliku od didića su se nazivali vlastela. Važno je napomenuti da stranac nije mogao biti primljen među poljičko plemstvo, ako to nije odobrio poljički zbor plemića.

Pučani

Pučani su bili slobodni ali neplemeniti seljaci, to jest oni ljudi što su u početku obrađivali vladareva dobra da bi kasnije darovštinom ili kupnjom ili na drugi način postali vlasnici tih zemalja što su ih obrađivali. Nisu mogli biti birani u Poljičku vladu (stol). U svemu ostalom bili su izjednačeni s plemićima. Obitavali su u četiri pučka katuna (Srinjine, Podstrana, Jesenice i Duće), a bili su naseljeni i u ostalim didićkim katunima. Sačinjavali su najbrojniji sloj žitelja.

Kmetovi ili *kmetići*

Kmetovi ili kmetići su bili oni ljudi koji nisu imali svojih vlastitih zemalja, već su obrađivali tuđe, a gospodar bi im za to davao stan i hranu.

Vlasi ili *vlašići*

Hrvati su vlasima zvali potomke Rimljana koji su se skrivali po gorama i tu su se bavili stočarstvom. Poljičani su stvorili zakon da nijedan vlah ne smije stanovati u Poljicima, osim ako ga neki plemić ne odluči zadržati na svom imanju i o svom trošku. O naseljavanju vlaha u Poljica govori se i u Poljičkom statutu.

Robovi

Robovi su ratni zarobljenici. Mogli su se otkupiti i povratiti svojim kućama. Bilo ih je samo u najstarijim vremenima.

S obzirom da se ne spominju u Poljičkom statutu za pretpostaviti je da su prije kodifikacije Statuta zadobili status kmetova.

2.4. Statut

U prvim vremenima život u Poljicima odvijao se na temelju običajnog prava, kao u svim rodovskim zajednicama. Običajno pravo se ubrzo pretvorilo u čvrstu, pisanu formu, da bi konačno bilo kodificirano pod nazivom Poljički statut. Pisan je bosančicom. U njemu se nalazilo sve ono što je bilo potrebno za upravu jedne male državice, i kad ga čovjek pomno čita i o njemu razmišlja dolazi do zaključka da tim zakonima ne bi bilo zamjerke da su ih sastavili današnji zakonodavci. Najstarija verzija kodificiranog Statuta sačuvana je iz 1440. godine i čuva se u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Poljički statut predstavlja jedno do najljepših i najcjelovitijih očitovanja autohtonog hrvatskog prava. Po bogatstvu i izvornosti regulative, od svih naših srednjovjekovnih zakonskih spomenika s njime je usporediv jedino Vinodolski zakon (1288). Poljički statut, međutim, nije samo trajan spomenik narodnog prava, nego i neiscrpno vrelo građe za upoznavanje društvenih odnosa, gospodarskih prilika, pučke kulture i ostalih vidova narodnog života. On je, usto, i prava riznica jezičnog blaga koje još uvijek nije do kraja proučeno.[3]

2.5. Pečat

Svaka odluka poljičkoga stola morala je biti pečatirana poljičkim pečatom. Taj pečat nije uvijek bio isti. Kada su se Hrvati doselili na ove krajeve, oni su još bili pogani te su se klanjali raznim bogovima obožavajući nebeska tijela: sunce, mjesec i zvijezde.

Od svih nebeskih tijela osobito im se svidio mladi mjesec i zvijezda Danica te su upravo ta dva simbola uzeli za svoj grb i urezali na svoj pečat. Taj simbol su zadržali sve do početka šesnaestog stoljeća kada su se približili Turci koji se također za svoj grb imali mladi mjesec i jednu zvijezdu. Bez obzira na činjenicu šta ta zvijezda nije bila Danica, Poljičanima se nije svidjela činjenica da njihov grb nalikuje na turski te su promijenili izgled pečata.

Kako su u to vrijeme odabrali sv. Jurja za svog nebeskog zaštitnika, tako su i njegovu sliku urezali na svoj pečat. Poljičani su imali dva pečata sa slikom sv. Jurja, veliki i mali. Veliki su počeli upotrebljavati početkom šesnaestog stoljeća, a mali tek početkom osamnaestoga stoljeća.

---

[3] *Omiš i Poljica*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2006., str. 207.

2.6. Škrinjica

U poljičkoj škrinjici je bio pohranjen Statut, pečati i važni dokumenti. Suvremeni naziv za škrinjicu bio bi arhiv. Poljičani su čuvali sve svoje spise i pisma, jer su iz njih znali svoja prava i povlasti što su ih dobivali od raznih vladara. Svake godine na Jurjevo su pregledavali jedan po jedan spis.

Sve je to lijepo hodilo do nesrećne godine 1789., kada je Jure Novaković Knezov, htio ponovno biti izabran za velikoga kneza, pa podigao gungulu, za koje se razbila skrinjica, te se izgubili ne samo oni statuti, nego i mnogi drugi spisi, kao i sam inventar. Novi knez, Ivan Sičić, činio je napraviti novu skrinjicu i u nju spremio sve ono što se toga nesrećnoga dana nije izgubilo, ili kasnije našlo, jer je bila izdana stroga zapovijed, da svaki koji što nađe mora donijeti njemu.. Tu novu skrinjicu nije, kako neki misle, ponio sa sobom u Petrograd knez Čović, nego je ostala u Poljicima[4]

2.7. Biranje kneza

Veliki knez se bira svake godine pod Gracem. Mora je podnijeti izvještaj o događajima u Poljicima i tada su stvorili 12 katuna. Takozvani sabornici ili delegati su birali kneza i ako bi se dogodilo da bude neriješeno, onda bi presudia glas od kanćelira.

Vrlo je demokratski izbor kneza bio. Kandidati za kneza, najmanje dva, a mogla su bit i tri bi skinili svoje kumparane[5]*, položili bi ih na zemlju, a delegati su kamenčiće stavljali na kumparanu onoga za koga smatraju da bi trebao bit knez. Kad svi prođu, zbroju se kamenčići i onaj ko ima više kamenčića taj je veliki knez. Tada je bilo demokratski. Sad je više kurtoazno šta se bira. Sadašnji knez je više osoba koja ima naziv velikog kneza, ustvari predsjednik društva Poljičana koja baštini tu kulturnu povijest i tradiciju Poljica.*

Veliki knez se danas bira na isti način, samo šta je danas nešto drugo. Taj veliki knez danas ima dva mala kneza, ali na način da se uvijek nastoji ako je veliki knez primjera radi iz

---

[4] Pivčević, Ivan, *Sabrani radovi o Poljicima*, Biblioteka Gradac, 2008., str. 348.
[5] sukneni kaput, dio muške poljičke nošnje

gornjih Poljica, onda je jedan mali knez iz srednjih Poljica, a drugi iz donjih Poljica tako da se uravnoteži taj izbor.[6]

[6] Kazao Ante Markičević u prosincu 2012.

3. GODIŠNJI I VJERSKI OBIČAJI

3.1. Božićni običaji

Božićno vrijeme koje traje od kraja studenoga pa do prve polovice siječnja obuhvaća niz blagdana u kojima se isprepleću razni običaji, vjerovanja, obredi.

"Badnjak je u folklornom smislu najbogatiji dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi uz koji se veže niz običaja i magijskih radnji. Označavaju ga pripremanje hrane za Božić, škropljenje blagoslovljenom vodom, kićenje zelenilom, najčešće bršljanovim i lovorovim grančicama, pucanje, krijesovi, unošenje badnjaka, posipanje žitom badnjaka i onoga koji ga unosi, prostiranje slame, paljenje svijeća, post, badnja večera, molitva, bor, jaslice, zdravice, čestitarski ophodi, čekanje polnoćke."[7]

Na Badnju večer domaćin u kuću unosi badnjak koji se u nekim mjestima škropi svetom vodom, a zatim se polaže na ognjište i pali. Iako se obično govori o paljenju jednoga badnjaka, najčešće se pale tri badnjaka, rjeđe dva, a na jugu Dalmacije onoliko badnjaka koliko je muškaraca u kući te jedan za muško dijete koje će se u kući roditi.[8]

Osim badnjaka, svetom vodom škrope se i ukućani, domovi, štale, stoka, polja, vinogradi, maslinici, vrtovi i pčelinjaci s nakanom da ih se očisti i zaštiti od demona i zlih sila te da se osiguraju zdravlje i plodnost.[9]

Za Badnjak bi se ubrala tri badnjaka, to su tri velika komada stabla, kompletna. Ne bi se to cipalo nego bi se uzela okrugla tri komada. Onda bi se ti badnjaci unosili na komin, starješina kuće bi ih unia. Svi bi čekali, bila bi molitva za vrime toga. Onda bi on prvog unosia i reka bi: „Hvaljen Isus i Marija", stavia bi podlogu, to je bila jedna podloga na koju bi se ova tri naslonila. Prvo je bilo „Hvaljen Isus i Marija", drugo je bilo „ Hvaljen Isus i Marija, na dobro vam došla Badnja večer". Unosi prvi badnjak i to kaže. Drugi badnjak

---

[7] O tome više: Marko Dragić, *Badnja noć u folkloristici Hrvata,* Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.

[8] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 138.

[9] Usp. Marko Dragić, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi,* Croatica et Slavica Iadertina br. 3, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2007., 369-390.

unosi i kaže: „Hvaljen Isus i Marija, na dobro vam došla Badnja večer i porođenje Isusovo. Treći badnjak unos i kaže: „Hvaljen Isus i Marija, na dobro vam došla Badnja večer, porođenje Isusovo, sveti Stipan, sveti Ivan, Mladinci, Mlado lito, Vodokršće i sve lito i godište.

Badnjaci bi se ložili, svaki dan bi gorila vatra i polako bi sagorijevali do Tri kralja. Onda bi se tri komadića koja bi ostala, jedan bi se nosia u štalu, drugi bi se nosia u polje i treći bi se isto nosia u polje, ali jedan se obavezno nosia di je blago[10]*. Ja to i sada radin; iman dvoje male unučadi, nosimo tri bije i onda ja izgovaran ovo. Ipak na neki način ostane ta tradicija. Nije ono ka na kaminu kad bi se okupilo nas 10-15, ali ja govorin isto, iste riječi, isto sve da se to prenese na unučad, da oni to zapamte.*

Na bor se nije imalo šta kitit u ono vrime, onda bi se veživala šiška od čempresa u malo sjajniji papir i to bi se višalo na bor. Višali bi se i kolutići od kolačića, papirnati bomboni, jabuka. Onda bi se to na Tri kralja kad je blagoslov kuća, skidalo i podililo dici. Nije bilo ukrasa ka sada.

Šta se tiče jela, za Badnjak se obavezno jea bakalar i soparnik. Uvik se jelo posno. Za Božić bi bilo janjetine, kaštradine[11] *i ostalog mesa.*

Reklo bi se:
„ O Božiću mili brate,
nikad meni kao na te,
i dva dana još po za te“

Znači da bi toliko ostalo da bi ima i dva dana posli jest.[12]

Dan Isusova rođenja i prvi dan nove godine slavljeni su zajedno 25. prosinca, a tek poslije je početak godine vraćen na 1. siječnja, kako je to bilo u rimsko doba. Prepletanje božićnih i novogodišnjih običaja očuvano je i u jeziku pa se Nova godina naziva Mali Božić.

---

[10] stoka
[11] suho meso od ovce ili koze
[12] Kazao Borislav Petar Korda u prosincu 2012.

Božićni običaji su bili od početka adventa, četri nedilje prije pa do Sveta tri kralja. Uvik su se u Poljicima, a pogotovo kod nas u Sitnomu od početka adventa pivale božićne pisme, a prije se ne bi pivale jer nije ka dozvoljeno. Početak adventa je božićno vrijeme i tada se pivaju božićne pisme, a od Božića do Sveta tri kralja su kolende. To je obavezno bilo kolendravanje, išlo se po kućama i pivalo. Svakome u kući se napivavalo, najprije glavi kuće pa ženi pa dici, svakome se napivalo. Onda bi domaćin pustia ljude u kuću, počastia ih. Božićno vrijeme se tako obilježavalo.

U staro vrime bi se obavezno molila krunica svaku večer. Kad bi ja iša ka dite u moje tete di god bi proša čua bi kako se moli krunica.[13]

"Sveta Tri kralja, ili Bogojavljenje, ili Vodokršće predstavljaju završetak božićnih blagdana. Taj blagdan se nekada zvao Tri mudraca od istoka. U crkvama se blagoslivlja voda koja će se do idućega Vodokršća čuvati u kućama i kojom će domaćin u određene dane i po potrebi škropiti ukućane, stoku i imanje. Na taj dan se iznosi ugljen, pepeo i nedogorjeli badnjak i ostavlja u vinogradu ili voćnjaku ili masliniku i sl. i služi kao zaštita od nevremena i za uspješniji rod; iz kuće se iznosi božićni bor.

Toga dana župnik blagoslivlja kuće. Iznad ulaznih vrata napiše G + M + B (početna slova imena mudraca: Gašpar, Melkior i Baltazar). Stari je običaj da se za ovu prigodu priprema podil za župnika. Podil čine pršut i suho meso, grah i novci. Ako bi župniku bilo potrebno što popraviti u kući, župljani su se dobrovoljno javljali.

Posjeti obitelji, prijateljima, susjedima u božićno vrijeme i blagoslov vode na Bogojavljenje su kraj toplih, vjerničkih dana. Ovi dani u srcima vjernika bude svijest o pripadanju Božjem narodu, poticaj su da poput mudraca s Istoka svatko potraži Boga, pokloni mu se i daruje ono što u srcu nosi."[14]

Za Tri kralja se išlo kolendrat u popa. Pop kad bi blagoslivlja kuće, kupia bi redovinu, davalo bi mu se kobasica u torbu. Išlo bi se kod njega navečer kolendrat i on bi napravia

---

[13] Kazao Borislav Petar Korda u prosincu 2012.

[14] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 148.

večeru od tih kobasica, pečenice, šta bi dobia. Ja san ka dite iša slušat jer bi se skupili svi pivači.[15]

Slični su božićni običaji u Tugarima.

Badnja večer je bia post, jela se riba, bakalar i soparnik obavezno. Za Božić malo koja kuća ne bi pekla reklo bi se zaoblica ili janjca ili ako ne bi imali onda praščića. Na Stipandan je išla kolendra u naše staro selo, tu u Čažin Dolac i onda bi se kolendralo od kuće do kuće, pivale bi se božićne pjesme

"Faljen Isus i Marija
Pozdravlja vas mlađarija
Došli smo kolendrati
S vama se veseliti!"

U ovim područjima nije se peka odojak za Božić nego su ljudi imali ovce ili koze . Najbolje janje bi se ostavilo peć za Božić. Govorilo se da domaćica od kuće koja zapovida blagom, ako ga ne bi stavila za Božić peć, pošandrcalo bi, krepalo bi.

Na Ivandan je bia običaj ovde u nas svinjokolje. Od Ivandana do Tri kralja, u tom razdoblju. Bila je svinjska večera. Imamo prijatelje, rođake. Kad ja ubijen, oni dođu kod mene na večeru i obrnuto. To je bilo tako. Sve je to bilo ljubazno, lipo. Svi su se ljubili. Niko s nikim nije iša u parnicu.

Onda ne bi bia bor, nego bi bila tri velika kolača malo rezbareni koji bi se kupili u pekari u Splitu i Omišu i to se zvalo kita. Onda bi se u tu kitu stavilo javora i pšenice i stavile bi se tri sviće. Nakon obida[16] *obavezno se molilo, starješina moli Boga, užgu*[17] *se sviće. Svića se nije smila ugasit rukom nego bi se stopila u vino, ali nije je gasila ženska nego muški, može mladi, može stari, nije bitn, stopi dva prsta u vino, u bukaru*[18] *i onda je ugasi.*[19]

[15] Isti kazivač
[16] ručak
[17] upale
[18] drveni vrč iz kojeg se pilo
[19] Kazao Marin Markičević u prosincu 2012.

Božićnih običaja prisjetila se i gospođa Mira iz Blata na Cetini koja već godinama živi u Sitnu Donjem.

Kod nas je bia običaj da domaćica pospe kuću slamom i to se ne bi melo dok ne završe Tri kralja. Kod nas su se badnjaci ložili i na Silvestrovo, samo šta se onda ne bi posipala slama.

Kod mene je komšiluk bio s deset kuća, to se sad već smanjilo, iz svih kuća, svi idu. Odrede se ljudi koji će donit iz kuće badnjak, moja braća bi nosila iz moje kuće, a svi drugi bi pivali. Mi dica bi trčali za njima i to je bilo veselje. A kad bi neko u komšiluku umro, u toj godini se ne bi ložilo. Također je bio običaj ubrat bršljan i za svaku kuću bi se zataklo. Onda si ima dimnu kužinu pa kuću di spavaš, staju. Di god je tvoja kućica, zatakneš komad bršljana poviše vrata.

Mi dica smo se veselili Božiću jer smo trčali od kuće do kuće i ko bi prvi doša u nečiju kuću, dobia bi jabuku, onda bi onaj drugi dobia oraha, bajama, suhih smokava. Tako je kod nas bilo, izletiš ujutro iz kuće i ideš od kuće do kuće. To je bilo veselje.

Kod mene u selu, ljudi su od voska pravili sviću trojicu. Onda bi se ona stavila u bukaru, u žito. To je bilo umisto svijećnjaka na stolu, u žitu, još je bila bršljanom okićena. Palila bi se za ručak, svi smo bili skupa za ručak, dida bi molia, ručalo bi se. I kad bi završia ručak, korica kruva se umočila u vino i ugasila bi se svića.

Također je bia običaj na sv. Stipana; ujutro je misa i sad neki momak gleda neku curu i sad se zna da je taj i taj momak nekoj curi. Svekrva bi uzela veliku, crvenu jabuku, nabola je kovanicama i na kraj mise dala bi tu jabuku svojoj nevisti. To je bia znak da je ta veza počela bit ozbiljna.[20]

Koleda je riječ mnogostrukoga značenja. Naziva se još: kolenda, kolendra (u Splitu i okolici), koledva (u Dubrovniku i okolici, Belom na otoku Cresu), a izvođači se nazivaju koledaši, kolendaši, kolendraši, koledvaši; te kolojani (u Zlarinu kod Šibenika), koleđani (kod Hrvata u Rumunjskoj, a u Gdinju na Hvaru ophod se zove koleđanje).

[20] Kazala Mira Jurišić u prosincu 2012.

“Koleda znači: skupno pjevanje muške djece, mladića pa i odraslih ljudi; pjevanje (kolendanje) mladića djevojci pod ponistrom; obred, ophod, pjesma, čestitanje; božićni kruh, božićno darivanje, božićna vatra, božićna slama koja se na Badnju večer prostirala po sobi; Badnji dan, Novu godinu. Koleda znači i krijes koji se palio na Jurjevdan (23. travnja) i na Ivandan (24. lipnja) te krijes koji se palio za vrijeme biranja seoskih kraljeva.

Premda se motivi u koledarskim pjesmama prepleću s motivima adventskih i božićnih usmenih lirskih vjerskih pjesama, te su pjesme pretežito svjetovne. Strukturom su bliske zdravicama i blagoslovima. Najčešće im svaki stih završava pripjevom koledo, koledo.

Sadržaj je koledarskih pjesama raznovrstan i varira od ljubavne, povijesne, mitske do vjerske tematike. Koledari su u svojim pjesmama veličali domaćine i njihove dvore. Koledarske su pjesme vesele, živahnoga ritma. U njima su često prisutne šale, ali i kletve ukoliko domaćin ne bi simbolično darovao koledare.” [21]

O božićnim običajima u Poljicima pjevao je Ante Lučić, pučki trubadur.

BOŽIĆ U SREDNJIM POLJICIMA

I u srednjim Poljicima
Svako selo veće manje
Željeli su pokazati
Malom Bogu poštovanje

Mladi, stari, žene, djeca
Čekali su Božić bijeli
Prije neg se Isus rodi
Ništa masno ne bi jeli

Toga dana obavezno
Peklo bi se soparnjaka

[21] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 29.

Ili možda peršurata
Običajno za Badnjaka.

Mladost se je natjecala
Čiji će Badnjak bolji biti
Običaj je tri komada
Na kominu naložiti

A zatim su posipani slamom
I kršćanom vodom
Da godina bude bolja
Berićetna svojim rodom

Na ražnju se peklo janje
Već caruje odabrano
Tako da se sve do smrti
Životinja Boško zvano

Trojica se vinom gasi
Blagoslivljalo se blago
Čestitanja sa bližnjima
Svakome je bilo drago

U svečanoj staroj nošnji
Kolo bi se zaigralo
Pivala se Božja pisma
Rodilo se dite malo

Igralo se po guvnima
Staro, mlado u tom kolu
Zatim bi se preselili
Obiteljskom punom stolu

Ali jelo pripremljeno

Nitko uzest smio nije
Dok se ne bi prekrstili
Izmolilo Rozarije

Nije hrane u ta doba
Kao danas dosta bilo
Pa bi svako dijete dobro
Bijeli Božić zapamtilo[22]

BOŽIĆ U DONJIM POLJICIMA

A sad malo spustimo se
Na jadransko more
Znatiželjno zavirimo
U poljičke dvore

Pitat ćemo u primorju
Naše poljičane
Da nam kažu običaje
Za Božićne dane

I kod njih se obavezno
Jelo na Badnjaka
Bakalara, dobre ribe
Ili soparnjaka

Poneki bi toga dana
U suho postili
Tako da ni čašu vode
Ne bi okusili

I kuća bi grančicama

[22] Lučić, Ante, *Život i običaji Poljičana*, Društvo Poljičana «Sv. Jure»- Priko, str. 27.

Bila okićena
A također tri badnjaka
Bila naložena

Gazda kuće kad bi prvi
Badnjak naložio
Kršćanski bi svoju čeljad
Lijepo pozdravio

Čestitajuć sve blagdane
Još bi tom prigodom
Sve objekte poškropio
S kršćanom vodom

Običajno po podu se
Slama prosipala
Pa bi djeca sve blagdane
Po njoj se valjala

I svijeće bi s kolačima
Bile nakićene
U šenicu varićaka
Bile zabodene

Šenicu bi gazda kuće
Po tlu prosipao
A zatim bi krušnom zrnu
Svoj blagoslov dao

Na drvetu i kamenu
Neka vječno rodi
Moleć Boga gospodina
Da se to dogodi

Janje ili prase malo
Na Božić se peklo
Tako da u veselju to slavlje proteklo[23]

U donjim Poljicima se pjevala sljedeća kolenda:

O naš (...Petre...) poštovani,
Od sveg sela odabrani,
Nam su rekli ljudi stari,
Da ti jesi čovik pravi;
Došli smo se radovati,
Spravi se nas darovati:
Ili llibru ili grošić.
Na dobro ti doša' Božić,
Po Božiću Stipan dan,
Po Stipanu Ivan dan,
Po Ivanu Mladinci,
Mlado lito, Vodokršće
I sve lito i godišće!
Darujte nas, ne drž'te nas ovde,
Na dobro vam slavni Božić dođe!
Tri potoka isticala ovde:
Prvi mlika isticao ovde
Drugi ulja isticao ovde,
Treći vina isticao ovde,
Darujte nas, ne drž' te nas ovde!
Suncu čele zastupile dvore,
Bile ovce prikrilile dvore,
Divojke se razudale ovde,
A momci se raženili ovde!
A nas bura mlati,
A na vaši' vrati,

[23] Lučić, Ante, *Život i običaji Poljičana*, Društvo Poljičana «Sv. Jure»- Priko, str. 29.

A po naši' goli' gnjati.
Cure će se smilovati,
Terluke će darovati;
Dat će baka- šta je jaka,
Dat će tetka- šta je rekla,
Dat će ujna- šta je dužna,
Dat će strina- šta je vridna,
Ili smokav ili orijov
Za pokoru svoji' grijov.
Darujte nas, ne drž' te nas ovde,
Na dobro vam slavni Božić dođe!
Za kućon vam gusto dračje,
U kući vam pune bačve,
Za kućom van gusto smričje,
U kući vam žene smlične.
Prid kućom vam zelen bor,
Za njeg vezan vranac konj,
Na njen sidi gospodar,
U ruci mu bojno koplje,
Bojno koplje, Turke bode
I na dvoje i na troje;
Neka bode i pravo je.
Darujte nas, ne drž´te nas ovde,
Na dobro vam slavni Božić dođe![24]

3.2. Pokladni običaji

Poklade su razdoblje između *Sveta tri kralja* i *Čiste srijede* u kojem su se organizirali maskirni ophodi. Pokladno razdoblje završava na *pokladni utorak* kada se tradicionalno spaljuje pokladna lutka te se peku uštipci, krafne i fritule.

[24] Ivanišević, Frano, *Poljica Narodni život i običaji*, Društvo Poljičana «Sveti Jure»- Priko, 2006., str. 380.

Maskiranje svoje korijene vuče još od pretkršćanskih vremena. Nekoć su se mladi maškarali išarajući lice, ili na nj stavljajući krpe, muški bi se obukli u ženske i obratno, pa bi tako hodali po selu da ih se ne prepozna. Kupili bi od vrata do vrata darove koje bi i dali susjedi, obično jaja i suho meso a poslije bi dobivene darove dijelili među sobom.

Jednoga utorka od 5. veljače do 7. ožujka, zadnji je pokladni dan. Taj dan je kruna poklada.[25]

Zadnjih godina se nažalost ne događaju pokladni događaji. Prije je bia običaj da se za poklade obučeš u maškare i obilazilo se cilo misto. Bilo je svega, trudnih žena, prosjaka, biskupa, bilo je onih koji su se pravili da su napiti.

Uglavnom je krnje bia na tovaru[26], ali bi se to improviziralo. On je bia većih dimenzija i bia je privezan na tovaru, ali bi se u trbuh stavila mišina. [27] *Tu se prije nosia mast[28] iz polja jer se gnječilo u polju grožđe i u mišinama se na mazgu, konja, tovara, šta je ko ima nosilo kući u bačvu.*

I sad je bilo interesantno; napravila se mišina u tom krnji i reklo bi se:" Vidi koliko krnje može popit" i donilo bi se po deset litara vina, njemu bi stavilo livak na usta, a nigdi se ne bi prolilo. I govorili bi: "Vidi koliko može popit." A to bi se vino spremalo i posli bi pravili feštu i to bi popili. Na kraju bi se zapalia krnje.

Prije bi bila osuda. Niko se ne bi naljutia ako bi ga se spomenilo u ostavštini. Znalo se u mistu ako se kome dogodila neka šaljiva dogodovština, neka zafrkancija. Onda bi se to čitalo, ali se niko ne bi uvridia ako ga se na neki način ismije ili prozove. Sve je to bilo dobronamjerno da je to svak prihvaća. Na to se nema šta ljutit.[29]

---

[25] Dragić, Marko, *Velike poklade u tradicijskoj baštini Hrvata,* Croatica et Slavica Iadertina, 8/1, Zadar, 2012., str. 158.
[26] magarac
[27] koža oderane koze
[28] mošt
[29] Kazao Ante Markičević u prosincu 2012.

3.3. Uskrsni običaji

Nakon veselih pokladnih dana dolazi Korizma, četrdesetodnevna priprema za Uskrs. Korizma je vrijeme posta, molitve, mira, pokajanja, očišćenja.

Najznačajniji blagdani korizmenog vremena su Cvjetnica i Veliki tjedan, obilježeni nizom crkvenih tradicijskih običaja.

"Cvjetnica ili Nedjelja Muke Gospodnje je kršćanska svetkovina koja se slavi u nedjelju prije Uskrsa i uvod je u Veliki tjedan. Na taj dan se slavi Isusov trijumfalni ulazak u Jeruzalem u dane prije Pashe, opisan u sva četiri Evanđelja (Marko 11:1-11, Matej 21:1-11, Luka 19:28-44, i Ivan 12:12-19). Narod je dočekao Isusa, mašući palminim i maslinovim grančicama i rasprostirući svoje haljine, putem kojim je Isus išao jašući na magarcu. U spomen na to, na Cvjetnicu se obavljaju procesije s blagoslovljenim palminim i maslinovim grančicama. Također se za vrijeme sv. Mise, čita izvještaj o Isusovoj muci."[30]

„Uoči Cvjetnice djeca su brala cvijeće, vlati mlade pšenice i ječma, od njih pravili križiće i stavljali ih u posudu s vodom. Na Cvjetnicu, prije izlaska sunca, svi ukućani bi se umivali tom vodom, a posebno djevojke vjerujući da će biti lijepe. U crkvu se nose na blagoslov zelene grančice masline, jele ili drugog zelenila, koje se po povratku kući stavljaju u kuću, konobu, staju, na polja, vinograde, obiteljske grobnice, a u slučaju nevremena bi ih zapalili u vjeri da će na taj način spriječiti loše posljedice nevremena."[31]

Veliki četvrtak i petak su dani kada prestaju zvoniti crkvena zvona sve do Bijele subote kada će se slaviti uskrsnuće Gospodinovo.[32]

Šta se tiče uskrsnih običaja, dan danas je zadržan blagoslov hrane. Ujutro na Uskrs je blagoslov hrane. Obično se nosi sir, prije su se nosili ti kolači, a u današnje vrime nosi se

---

[30] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 158.

[31]Usp. Marko Dragić, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi,* Croatica et Slavica Iadertina br. 3, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2007., 369-390.

[32] Dragić, Marko, *Sveto trodnevlje u duhovnoj baštini bosansko-hercegovačkih Hrvata*, Muka kao nepresušno nadahnuće kulture, Passion as an Inexhaustable Source of Inspiration for Culture, br. VI., Pasionska baština Bosne i Hercegovine, Passion Heritage of Bosnia and Herzegovina, Zbornik radova VI. Međunarodnog znanstvenog simpozija Zagreb-Sarajevo, 2008., Zagreb, 2010., str. 212-249.

sirnica, tvrdo kuhana jaja, sol i vino. Prije se nosila i brašćenica. [33] *Sad u zadnje vrime kako niko ne peče kruh doma, više se ne nosi.*

Ta brašćenica bi se stavila ispod cripnje[34]*, domaćica ne bi sišla s komina da sve bude kako triba. Onda kad bi skinila cripnju i žar bacila, kad bi bila malo mlaka onda bi je primazala žumanjcem i posula bi šećera.*[35]

Petar Korda sjetio se običaja svog kraja.

Za Veliki petak se obavezno jea bakalar, soparnik. U nekim familijama se sprema plisnac. To niko ne spominje sada. To je isti soparnik ka ovi, samo kad se uvalja list onda se stavi blitva i onda se priko blitve, a to se samo u to doba godine moglo radit jer je tada mladi sir. Sir mora bit od dana ili dva, ne smi bit stariji nego baš mora bit oni usireni. Onda bi se sir iskriža na tanke fete i popločalo bi se po ciloj blitvi, onda bi se stavia drugi list i to bi se stavilo peć.

Kad se ispeka onda bi se lagano namazalo uljem, samo malo da ovlaži. Onda bi se taj sir isika na tanke fete i položilo bi se feta do fete cili soparnik. Nakon toga bi se izmutilo pet-šest jaja i prolilo bi se cili soparnik pa bi ga se nožem ili žlicom razvuklo na tanko priko soparnika. Kad bi ga se razvuklo na tanko, u jednoj džezvi bi se uzavrilo maslinovog ulja i po tome bi se polivalo. Od velike vrućine sir i jaja bi se počeli dizat.

Ja se sićan mater mi je to radila. To su mogle samo malo imućnije obitelji jer to je bia trošak. Triba potrošit dva sira.

Svaki zaseok je ima svoje običaje. Ja se sićan, mi u Kordini, kad se taj soparnik radia, bili smo dobrostojeća kuća, imali smo svoj mlin u Žrnovnici. Pokojna mater bi obavezno na soparnik stavljala ulje, luk, orahe i suvice od grožđa. Dok naprimjer moja strina, oni su malo lošije živili, bi stavila ulje i izgratala bi malo suvog kolača. Kako je ko ima, tako bi i stavia. Inače je pravi soparnik blitva, ulje, luk, a ono ostalo, ko je šta ima, to je dodava.

Mene uvik fascniralo, ja bi se tužno osjeća na Veliki petak jer bi starije žene u crkvu nosile crni šudar,[36] *mlađe bi nosile oni svijetliji, prozirni, ali isto crni šudar. To je bia znak*

---

[33] kruh ispod peke, cripnje
[34] peka
[35] Kazao Ante Markičević u prosincu 2012.
[36] rubac

žalosti za umrlim Isusom. Na Veliku subotu kad bi zazvonila Glorija, kad bi se čula zvona jer zvona su bila zavezana od Velikog četvrtka do Velike subote, žene bi turile[37] *taj šudar.*

Reklo bi se da je Božić rutavac, a Uskrs gizdavac. Za Božić si moga obuć šta te volja jer je zima, a za Uskrs već bude lipše vrime i svak se tia malo dotjerat, lipše obuć[38]

U Blatu na Cetini su bili slični običaji.

U nas je bia post i srida, i četvrtak, i petak. Kuva se bakalar, ko je ima bakalara. Ko nije jea bi kumpira i manistre, ono šta si ima i naravno soparnik. Naš soparnik je bia samo tijesto, blitva, ulje i luk i ništa drugo. Nisu se sirnice radile jer sirnica nije bilo. Blagoslov hrane bi bia subotom popodne u crkvi i onda bi se puna košara stavila, komad kruha, komad sira, vina, jaja, mlade kapulice.

Ja otkad znam za sebe, a iman 65 godina, uvik se peka soparnik i to ne samo za blagdane nego i inače. To nije bilo skupo. Ima si blitvu, ulja i luka i to je to. A ulja bi se stavilo kako je ko ima, neko bi ga više stavia neko manje. Za soparnik ne valja mlada blitva nego mora bit starija. Mlada blitva pusti vodu pa nije dobro.[39]

Po završetku uskrsnog vremena, dolazi vrijeme proljetnih ophoda, procesija i blagoslova polja. [40]

Najznačajniji proljetni blagdan u Poljicima je sv. Juraj (23. travnja), nebeski zaštitnik stare Poljičke knežije. Na Jurjev dan Poljičani su birali velikog kneza, a mali knezovi su se birali na «malo» ili «staro» Jurjevo, osam dana poslije.[41]

Kad je riječ o godišnjim običajima treba spomenuti i seoske svetkovine, brgulje i fijere zajedničke seoskoj zajednici, kao i one koje su slavile pojedine zajednice, a vezane su uz

---

[37] bacile
[38] Kazao Borislav Peta Korda u prosincu 2012.
[39] Kazala Mira Jurišić u prosincu 2012.
[40] Marko Dragić, *Sveto trodnevlje u duhovnoj baštini bosansko-hercegovačkih Hrvata,* Muka kao nepresušno nadahnuće kulture, Passion as an Inexhaustable Source of Inspiration for Culture, br. VI., Pasionska baština Bosne i Hercegovine, Passion Heritage of Bosnia and Herzegovina, Zbornik radova VI. Međunarodnog znanstvenog simpozija Zagreb-Sarajevo, 2008., Zagreb, 2010., str. 212-249.
[41] Vidi: Marko Dragić, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi,* Croatica et Slavica Iadertina br. 3, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2007., 369-390.

sveca kojemu je na čast sagrađena crkva ili kapela. Svako selo ima svoju brgulju-svetkovinu, blagdan sveca zaštitinika kojemu je posvećena župna crkva, a pojedini zaseoci slave i blagdan sveca kojemu je u njihovu zaseoku posvećena manja crkva ili kapela. Tugare npr. slave brgulju na sv. Franju, Gospu od Začeća, Gospu od Karmen, sv. Katu, sv. Maru, sv. Antu, sv. Roka. Uoči brgulje prije večere domaćica bi blagoslovljenom vodom škropila kuću i ukućane, gospodarske zgrade i stoku.

Pripremala su se posna jela: soparnik, sočivice, pilo se vino iz bukare. Ujutro se išlo na misu, održala bi se procesija u kojoj se nosio kip ili slika sveca koji se tog dana štuje. Poslije mise bi se okupili i stari i mladi, družili su se, igrali kolo, gađali pijevca. Živog pijevca bi namjestili za metu i za svaki hitac bi plaćali po nekoliko novčića i tko ga pogodi, njegov je.

Običaj je da se na blagdan pozovu gosti iz drugih komšiluka i susjednih sela i to oni kod kojih su oni bili pozvani na njihovu brgulju. Kad je brgulja, dobro se jede, a običaj je da se od svakog jela ponešto pošalje na dar i starijoj djeci od prijatelja uzvanika koja nije mogla doći na brgulju. Bio je to veliki trošak pa bi se neki domaćini žalili da ponekad više potroše za brgulju nego za Božić.

Glavni folklorni dan ljetnog vremena je Sv. Ivan Krstitelj (24. lipnja). U narodu ga nazivaju i Svitnjak zbog običaja paljenja vatri (svitnjaka), a i Kupavac, jer je običaj da se prije izlaska sunca kupaju ljudi i stoka da bi bili zdravi.

Svitnjake je palio svaki komšiluk, ili dvije- tri obitelji zajedno. Uoči sv. Ivana djevojke su gatale za koga će se udati.

Da bi to saznala, djevojka bi ubrala i spalila nekoliko glavica ošljebada (vrsta čička) i za svaku glavicu zabilježila ime mladića, te ih stavila u posudu s vodom. Ujutro bi pogledala koja se glavica rascvjetala, rastvorila, i odlučila bi da će se ubuduće družiti samo s tim mladićem, vjerujući da će se za njega udati.

U Poljcima se štuje sv. Arnir (Rajnerij, 4. kolovoza), koji je bio splitski nadbiskup. Kad su se Splićani htjeli proširiti po poljičkom prostoru za ispašu, Poljičani su im se žestoko

oduprijeli. U tim su sukobima kamenovali splitskog nadbiskupa Rajnerija 1180. godine i ubili ga.

Prema jednoj od usmenih predaja nadbiskupa je ubio čovjek iz plemena Kačića udarivši ga varićakom po glavi, kada je ovaj za vrijeme žetve došao na guvno sa svojom pratnjom ubirati desetinu. Nadbiskup je posrnuo i pao na kojena i na tom je mjestu provrela voda. Poslije su tu seljeni iz Dubrave sagradili kapelu u kojoj je uz oltar kamenica s vodom, navodno onom koja je provrela ispod Arnirovih koljena. Na svečev dan i danas dolaze vjernici i hodočasnici na zavjet, umivaju se ovom vodom i u bočicama je nose kući, vjerujući da će izliječiti tegobe koje ih muče.

Značajno mjesto u pučkoj pobožnosti Poljičana vezano je uz crkvu sv. Klementa, pape mučenika, jer se tu prepisivao Poljički statut, a sv. Klement se štuje kao zaštitnik stoke (blaga). U Gornjim Poljicima se na dan sv. Klementa mijesile pogačice za blago po kojima bi domaćica «ispisala» slike samara, rogova, očiju. Pogačicu bi izmrvila i dala stoki da pojede vjerujući da će je na taj način sačuvati od bolesti. Mnogi su hodočasnici dolazili na zavjet i dovodili konje, koze, ovce, ili bi u crkvi ostavljali zavjetne pločice s likom neke domaće životinje, da bi im sv. Klement uslišio molbe i očuvao blago od zla i bolesti.

Sv. Kliment je rođen u Kapadokiji. Kako je propovijeda kršćansku vjeru, ondašnje vlasti su ga zatvorile. Stavili su ga radit u kamenolom. Radia je svaki dan, bilo lito ili zima. Kad bi ostali odmarali, on bi kleka na određeno misto i molia se. Tu di bi on kleka, izvrla je voda. Kasnije su ga vezali uz mlinski kamen i bacili ga u more.

U starim knjigama je zapisano kako je sv. Kliment papa i mučenik, pokopan u crkvi sv. Jerolima u Rimu. Kad san bia tamo tražia san di je njegov grob. To me jako zanimalo.[42]

[42] Kazao Borislav Petar Korda u prosincu 2012.

4. OBIČAJI UZ VAŽNE ŽIVOTNE DOGAĐAJE

Životni ili obiteljski običaji vezani su uz bitne događaje u životu čovjeka: rođenje djeteta i određene trenutke tijekom njegova odrastanja, sklapanje braka, smrt i pokop.

4.1. Sklapanje braka

Sklapanje braka je značajan događaj, kako za pojedinca, tako za obitelj i društvenu zajednicu kojoj mladenci pripadaju, pa se tom činu pridaje veliko značenje kroz niz običaja i vjerovanja.

Četvrtkom ili petkom se vozila dota, došli bi ljudi s ženikove strane s konjima i karom[43]*. Konji bi bili nakićeni i vozila bi se ta dota u košarama, da se vidi.*

Svatovi su išli na noge. Dan prije pira, kad bi se sastali svatovi, svako je dobia svoju dužnost. Tako je neki mladi momak dobia zadatak da on bude glasonoša. On bi prije svatova doša u kuću i prenia im vijest da dolaze svatovi. On bi jedini na konju bia, a ostali bi išli na noge.

Kad bi dolazili svatovi po mladu, morali bi platit da bi ušli do mlade. Oko njene kuće bi se sve zagradilo, susidi bi se obukli u staru robu i zamrčili[44] *bi se ugljenom, branili bi da se uđe mladoj. Ako bi neko uspia uć u kuću, ne bi mora platit. Ako ne uspiju, morali bi dat novaca i tako bi ušli u dvorište.*

A sad triba doć do mlade. Ona bi stala zatvorena u kući s još nekoliko svojih prijateljica, a na vratima bi bila njena mater i brat. Sad bi došli mladoženja, kum i ostali. Vodili bi jednu po jednu žensku i pitali : „Je li ovo vaša ženska?“ sve dok ne bi došli do mlade. Kad bi doša red na nju, tribalo bi platit. To je bilo simbolično, nije bila neka velika cijena. Kad bi se platilo, mlada bi mogla izać iz kuće. Kad bi bila večera, mladoj bi se ukra postol[45] *pa bi se opet moralo platit.* [46]

---

[43] kočija
[44] namazali
[45] cipela
[46] Kazala Mira Jurišić u prosincu 2012.

Ubacuje se Mirin suprug Andrija:

Obično kad bi se došlo prid kuću, jednog bi se odredilo koji će pregovarat. To je stari svat. On bi doša i pregovara u ime svih. "Naš pastir je izgubia ovcu i mi smo čuli da je naša ovca kod vas." Onda bi bilo natezanje: „kakva ovca" i onda bi izvodili cure i pitali: „Je li ovo vaša ovca?" Nekad bi za zafrkanciju izveli staru babu ili malo dite. Kad bi izašla mlada, tribali bi platit za uć u kuću. [47]

Tad nisu pirevi bili u restoranima nego bi gozba bila u kući. Onda bi ljudi kod kojih je pir unajmili nekog čovika koji zna malo bolje kuvat. Nije to bia neki profesionalni kuvar nego je uvik u selu neko zna bolje kuvat. I sad bi njega tribalo platit. Kad bi završavalo to jelo, uvik bi bilo pečeno janje, na stol bi došla glava od janjca okićena cvićem, najviše ružmarinom. Janjetu bi se u usta stavila najveća novčanica da se zna da triba dat prilog za kuvara.

Prije su dva dana bili pirevi, jedan dan bi bia kod njene obitelji, a sutra kod njegove. Navečer kad se svatovi trebaju razići, mlada je trebala pripremiti za svakog svata poklon. To su bile tkane torbe, pletene bičve, ručnici. Mlade udavače su trebale isplest dvadesetak pari vunenih bičava. Stari svat bi dobia košulju. Za svaki poklon bi se baca novac

Kad bi mlada došla, ona bi se pozdravljala sa svojima i kad bi došla u kuću od mladoženje na vratima bi je dočeka jedan jastuk na tronošču. Ona bi tu klekla i tražila oprost od svekra i svekrve. U torbi bi imala tri jabuke i bacala bi ih preko kuće. [48]

Pjevale su se pjesme poput:

O' te s bogom, kićeni svatovi,
Za rana nam nevu dovedite,
Na čelu joj sunca donesite
I suviše tri vinca rumena:
Prvi vinac časti i poštenja

[47] Kazao Andrija Jurišić u prosincu 2012.
[48] Kazala Mira Jurišić u prosincu 2012.

Drugi vinac uma i razuma,
Treći vinac divojaškog stida.
Nek se neva sića svoga pira,
Među braćom nek postavi mira.[49]

4.2. Rođenje djeteta

Želja svakog bračnog para jest potomstvo, a osobito je naglašena u patrijarhalnoj zajednici i to za muškim potomkom koji će nastaviti obiteljsku lozu i održavati imanje. U narodu se drži za najgoru kletvu: «Dabogda ti se sjeme zatrlo!» Nerotkinju se nazivalo raznim pogrdnim imenima, šćirka, bezdička, neplodnica, jalovica. Nije se dobro gledalo ni na ženu koja je rađala samo žensku djecu. Njoj bi se susjedi dolazili žalovati, izraziti sućut «jer joj se sorio somić», simbolično rečeno, srušila se kuća, obitelj.

Žene su uglavnom rađale u kući. Onda nije bilo babina da bi dolazili ka danas nego se znalo kad je krštenje djeteta. Onda bi se zvalo rodbinu na ručak i tad su bile babine. Nisu se kupovali darovi ka danas nego se donosilo ono šta si ima u kući. Tada majke nisu išle na krštenje.

Nakon dva miseca bi žena došla u crkvu, ali bi stala na vratima. Doša bi svećenik, blagoslovio je i uveo u crkvu. Ona nije smila ući dok je svećenik ne uvede.

Prije nisi moga dat bilo koje ime u crkvi. Tako san ti ja dobila dva imena. Ja san Mira Jelka. Obično bi kum bia neko iz obitelji, meni je bila moja neudata teta. Kad me donila popu, ja san već u državne knjige bila upisana ka Mira, on je reka da me ne može krstit ka Miru jer to nije sveto ime. Onda je ona rekla Jelka. [50]

Uvik su se imena davala po nekakvom naslijeđu. Meni je Petar bia pradjed, otac je Marin pa je jedan unuk Marin.

---

[49] Ivanišević, Frano, *Poljica Narodni život i običaji*, Društvo Poljičana «Sveti Jure»- Priko, 2006., str. 394.
[50] Kazala Mira Jurišić u prosincu 2012.

Ima ona pisma koja kaže:

Poživi nam sine,
poživi nam sine,
ma neka te koza samo mlikom rani,
neka te loza samo vinom poji,
a nosit ćeš ime po nekom od svojih.[51]

4.3. Posmrtni običaji i vjerovanja

Čovjekov odnos prema smrti izražava se nizom emotivnih i racionalnih postupaka koje prepoznajemo kao posmrtne običaje. U poljičkoj tradicijskoj kulturi je poznato da neki predznaci nagovješćuju smrt, poput nekih snova, oglašavanja ćuka, sove (kukuvije) u blizini kuće, zavijanje psa, oglašavanje kokoši kao pijetla i dr. Toj je kokoši trebalo odmah odsijeći glavu i to na kućnom pragu te je baciti daleko od kuće, jer ako se ne bi na taj način postupilo, vjerovalo se da će umrijeti netko od ukućana.

Dođe smrtni slučaj u zaseoku, najstariji član obitelji kaže koga sve treba obavijestit. To sve rade bratimi. Prije nije bilo auta, nego se išlo pješice. Primjerice u Gata, Duće, Dubravu, i to su sad bratimi obavljali. Jedan je iša ne jednu stranu, drugi na drugu za obavijestit rodbinu da je dotični umra i da će biti sahrana. Nosile su se sviće, takozvani torci. I koji bi brat izosta, bia bi kažnjen. Iza ukopa, ti ljudi koji bi došli sa strane, jasno nije bilo prijevoza, neki bi ostali prespavat. Valja sve počastit. Znači, uži rod i dobri prijatelji. To se zvala sedmina. To je bilo jedno uzajamno pomaganje, to je bilo dobro.

Triba počastit dvadeset ljudi, obitelji je to sad trošak. Sad će svaki od ovih zajmenika donit po dva-tri kila mesa, kruha i onda se to skuhalo i te ljude koji su došli na sahranu, a nisu mogli ići doma se častilo. Recimo obitelj gdje je smrtni slučaj, u toj kući se nije kuhalo nego bi kuva neko od susida ili rodbine.

[51] Kazao Borislav Petar Korda u prosincu 2012.

Uvečer se moli rožarija za dušu pokojnika, dok se ne pokopa. Može to bit koji dan.

U početku su bile sahrane ujutro jer popodne nije mogla biti misa. Poslije drugog vatikanskog koncila su dozvoljene mise i popodne pa su sahrane mogle biti popodne. Kad je poslije misec dana bila misa, svi bratimi su bili obavezni bit na misi. Tu se određivao ukor ili kazna za onoga koji neopravdano ne bi doša. Cilo misto bi išlo na ispraćaj kad je smrtni slučaj.

Šta se tiče radova u polju, iz onog zaseoka di je smrtni slučaj, čim se sazna da je neko umra zazvoni se na kapelici i sad se zna. Odma se dozna ko je umra i svi poslovi se prekidaju. Do pokopa niko u polju ne radi ništa.

Bilo je slučajeva di bi ženi umra muž i ona bi ostala s malom djecom. Onda bi bratimi, bila je obveza da joj se pomogne u polju, kopat vinograd, radit da bi mogla prehranit sebe i djecu. To je bilo jedno nepisano pravilo, zakon. I sad ima toga. Ako je neki slučaj ispod minimuma standarda života i sad se pomogne. I šira rodbina i cilo misto da se na neki način ublaži ta situacija.

Kad bi umrla starija osoba onda bi se kazalo: Ja ti se žalujem, a kad bi umrlo dite onda bi se reklo: "Ja ti se radujem što si dobio anđela." Takvi su bili običaji. Sad, je li to baš prikladno.[52]

Slični posmrtni običaji prisutni su u Sitnu Donjem:

Kad bi neko umra onda je bila bratovština. Članovi bratovštine su se zvali braća. Bilo je četrnaest točaka po kojima se svaki brat mora držat. Brat bratu mora obavezno doć na sprovod, mora donit kapsil [53]*jer bila su jedna nosila, nije ka sad. Prije se ukopavalo u lancunu,*[54] *spustilo bi ga u grob i to je to. Mora si doć u crkvu, uzet taj kapsil, pomoć nosit mrtvaca na noge u sv. Klimenta. Ja san ih odnija sigurno deset-petnaest.*

[52] Kazazo Ante Markičević u prosincu 2012.
[53] lijes
[54] plahta

Ti koji su bili u bratovštini, nosili su torbu. Onda bi se donilo dva kila manistre[55]*, dva kila govedine, kilo cukra*[56]*. To je bila pripomoć familiji.*

Ti koji su nosili te torbe, moj otac bi upisa u jednu teku s kime smo u selu u zajmu. Ako je meni neko umra i neko mi je donia torbu, ja san to njemu dužan vratit.

Bila bi molitva dvi večeri dok je mrtvac u kući, dok se ne pokopa. Kad se pokopa, više molitve nema. Ali osmi dan bi se na ručak zvali ovi iz bratovštine, koji su pomogli. Pozvalo bi se i pivače jer oni nisu naplaćivali ka sada. Pivali su u crkvi iz ljubavi prema Bogu, prema vjeri. [57]

Kod nas nije bilo te bratovštine. Kad bi netko umra, nije bilo mrtvačnice već bi on bia doma, u svom krevetu. Dolazili su ljudi, susidi, rodbina. Kad čovik umre, zvonila bi zvona pa bi se brzo doznalo. Uz mrtvoga se sjedilo dan- noć dvadeset i četri sata, nije ga se nikad ostavilo samog. Dolazila je rodbina s torbama, ko bi ima šta donit. Kod nas se nije pravia ručak nakon osam dana. Jedino se sedam dana molilo u kući. Svaku večer bi dolazila rodbina i susidi i molila bi se krunica. [58]

Naricanje (žaljenje, kajanje) je jedan od vrlo starih pogrebnih običaja u mnogim kulturama. Žaljenje je način oplakivanja pokojnika koje se izriče melodijski i ritmički uobličenim tekstovima u kojima se nabrajaju fizičke i duhovne vrline pokojnikove, te molbe živih da on prenese poruku drugim pokojnicima na «onaj svijet».

Tradicijske obrasce žaljenja, kajanja izvodile su žene iz pokojnikove obitelji i one iz sela vične izražavanju u stihovima, a nekoć su bile za to i plaćene.

Sestra plače za mladin braton:

A moj brate, diko moja,
Di je lipa mladost tvoja?

[55] tjestenina
[56] šećer
[57] Kazao Borislav Petar Korda u prosincu 2012.
[58] Kazala Mira Jurišić u prosincu 2012.

A moj bore povaljeni,
A moj grade razoreni!
Evo iđu blagi danci,
Gizdaju se mladi momci,
Mladi momci i divojke,
Skupljaju se u sastanke,
Tebe, brate, vidit nema
Ni u crkvi, ni u kolu,
Ni u tvome bilon dvoru.
A moj brate, tugo moja,
Jadna ti je sestra tvoja!

Majka za ćerkon divojkon navije:

Ala ćerce, zlato moje,
Poblidilo lišce tvoje.
Sunce u polje, ti niz polje,
Mladi svati na dvorove.
Ala moja ćerce mila,
Čin ćeš svate darovati?
Ala, moja ružo lipa,
Ala, moja jelo vita,
Ala, moja golubice,
Ala, moja pametnice,
Ala, moja diko mila,
Uvik si mi dobra bila,
Dvori su mi potamnili
Sunce mi je pomrčalo,
Kad mi nije ćerce tebe,
Moj oglede, moj poglede,
Moj veseli razgovore,
Kuda si mi odletila,
Moja bila golubice,

Majku tužnu ucvilila![59]

Divojka za materon:

Ala, moja mila majko,
Ala, moje sunce žarko,
Kud ću jadna ja bez tebe?
Ko će meni nauk dati,
Ko će mene svitovati,
Kad mi nije tebe, majko,
Kud ću tužna sirotica,
Sirotica kukavica,
A bez tebe mila majko![60]

Pokojnikovi ukućani, srodnici pa i susjedi izražavali su žalost i vanjskim znakovima: crnom odjećom, prebacivanjem preko leđa i lica kabana ili kaputa s kukuljicom, žena bi rasplela kosu za mužem ili sinom, a muškarac se neko vrijeme ne bi brijao.

Odlaskom pokojnika s ovoga svijeta njegova obitelj, a ni seoska zajednica nisu prekidali vezu s njim, već su je na razne načine održavali, osobito intenzivno tijekom prve godine poslije smrti, jer se vjerovalo da u tom razdoblju duša pokojnikova luta ovim svijetom.

U kući ožalošćene obitelji molile su se svaku večer krunice osam dana poslije ukopa, a u nekim i po godinu dana. Na Cvjetnicu je bio običaj da sa kite grobovi umrlih članova blagoslovljenim grančicama zelenila, na Dan mrtvih, Božić, da se pale svijeće i grobovi kite cvijećem.

Obitelj je plaćala mise za svoje pokojne, a neke bi osobe za života ostavile zadužbinu da se za njihove duše izgovori određeni broj misa. Žene koje nisu imale žensku djecu kojoj bi ostavile u nasljedstvo svoju robu, tražile bi od obitelji da je poslije njihove smrti prodaju i novac daju u crkvu za mise.

[59] Ivanišević, Frano, *Poljica Narodni život i običaji*, Društvo Poljičana «Sveti Jure»- Priko, 2006., str. 409.
[11] Ibidem., str. 410.

5. HRANA U POLJICIMA

Pored kaštradine i raščike, poznato poljičko jelo je soparnik. To je posno jelo od tijesta, blitve, ulja i luka. U ovo novije vrime posta je toliko tražen da ga Društvo Poljičana oće zaštitit kao izvorni poljički proizvod. Fala Bogu da se na tome uspilo i on je sad zaštićen. Ministarstvo poljoprivrede je među prvima prihvatilo da se zaštiti soparnik.

Već ima par obitelji u Poljicima koji imaju obiteljsko gospodarstvo i koji proizvode soprani. Interesantno je da stranci kad prvi put dođu na ove prostore i probaju soparnik, tako in se svidi da ga traže još. Neki žele vidit proces kako se radi.[61]

Nema starih više pa neće da radu. Ima mladih, baš u ovom našem zaseoku, koje su došle iz Dugopolja, Tijarice, Prugova. Do jedna radi soparnik. A naše, nijedna neće da radi. Ima ovde jedna naša žena koja od toga živi. Radi, prodaje.

Onda je to bila sirotinjska hrana, a sad, ni krštenja, ni krizme, ni pričesti, ni pira nigdi nema ništa bez soparnika. Evo, jedna Bračka, prošle joj se subote udala ćer i ona joj je pekla soparnik za pir. A Bračka je.

I u Poljicima je razlika, drukčiji je u Docu, u Jesenicama, u nas. Kako ko voli. Meni se uvik smiju. Ja san rekla da je soparnik ka kad biraš curu. Neko voli deblju, neko mršaviju.[62]

Dva-tri dana prije Velike Gospe žene su pravile makarone same i onda bi ih ujutro na Veliku Gospu za marendu kuvale. Bia bi red makarona pa bi prolile domaćim maslom i ribanim sirom. A šta je to bilo lipo. Moj brat, dok mi je mater bila živa, svake godine je zbog tih makarona iša na Veliku Gospu u Blato.[63]

[61] Kazao Ante Markičević u prosincu 2012.
[62] Kazala Mila Markičević u prosincu 2012.
[63] Kazala Mira Jurišić u prosincu 2012.

6. PODJELA ŽUPE

Prije dok je bila jedna župa zvalo se Sitno, nije bilo Donje i Gornje. Moj dida ima pečat, piše Andrija Korda, Sitno. Ne piše Sitno Donje. Sitno je bilo jedno i drugo Sitno, Višak, Sirotkovići i Lolići.

Glavna crkva je bila sv. Luka, gori u Sitno Gornje. Kad bi bili blagdani išli se gori na misu. Kako je Donje Sitno bilo najbrojnije od svih tih mještana , oni su tražili da bi sagradili sebi crkvu.

Onda je svaki zaseok ima svoju kapelicu. Zbog te crkve se misto svadilo i župa je podijeljena. Moj dida je bia vabricijer[64] u to doba. On, Mate Mihanović i Madir Mate Runje su tri čovika koja su uklesala sve stine na crkvi; obične one stine ne lukobrane i korniže.

Ivan Ahmetov je 1928. crkvu oslika i u zahvalnost njima, iznad oltara, na sredini luka je ureza njihove inicijale. [65]

[64] član crkvenog vijeća
[65] Kazao Borislav Petar Korda u prosincu 2012.

7. VJEROVANJA

Virovalo se u vještice, vukodlake, vile. Priče su se pričale po kominima.

Jure Novakovića konj bia je veliki konj, vranac. Svaku noć bi griva bila spletena. Kad bi Jure iša konja gonit u pašu rasplea bi mu grivu. I tako svaki dan mu otplete grivu, a navečer ja nađe spletenu. Ko je to činia? Ja san tome svjedočia.

Priče o vilama su istinite, ali ovde mladi ne viruju, a ja virujen. Igrom slučaja, to je bilo, čini mi se trideset šeste godine. Moj rođak je ima gostionu u Dugom Ratu, a njegova sestra bila je doli. Inače bi prodavala zelen doli po Omišu i Dugom Ratu. Bila je ona tvornica doli, bilo je puno radnika. Kad se penjalo odozdala prema Tugarama gori, govorilo se da miriši kava ispod kapelice i da se pojavila cura, odnosno dvi cure sa žutom kosom s debelim pletenicama, a da su noge imale slično kao mazga kopita. To se pričalo.[66]

[66] Kazao Marin Markičević u prosincu 2012.

8. ZABAVA

Kako nije bilo televizije, nije bilo struje, glavna zabava je bila sist na komin. Ne bi se skupilo kod svakoga, nego se znalo di se dolazi. U nas, u Kordini je bilo kod strica Stipana. U njega je bila najveća kužina, moglo bi stat tridesetak ljudi. Pričale bi se dogodovštine, gluposti, vicevi.

Kako se pripovidalo na kominima, uvik je najteže bilo zadovoljit staru babu. Moj stric i otac bi se uvik natjecali u pripovijetkama, ko je više zapamtia. Kad san ja iša u školu, mora san in kupit knjigu Pakao Pacifika. To je bila debela knjiga i oni su je oba pročitali i onda bi se natjecali ko je više zapamtia. Jedan drugoga bi ispitivali. To in je bila jedina zabava. A kad bi se pričalo o babi, moj stric je ima jednu pismicu:

Sidi đava pokraj puta,
drži kesu blaga žuta,
k njem dolazi stara baka,
u jeziku zla opaka,
đava baki kesu pruži,
a ona se k njem pridruži,
eto tute u tom gradu,
muž, žena tu imadu,
koji živu u miru i skladu,
ja bi tio ja bi rada,
da bi kako š njima zavlada.

I sad kad je on baki da kesu, oni se dogovaraju kako triba noću mužu britvom s brade skinit dlaku, tajnu će mu doznat svaku. I sad ona iđe ženi i oće joj reć da njezin muž ide s drugom, s ona to nikako prihvatit. Sad iđe mužu i kaže mu da mu žena ide s drugim. Kad je ona počela sumnjati, jednu noć kad je on iša leć, uze britvu i oće mu skinit dlaku s brade. Tu dlaku triba držat pod kušinom tri dana i sve ono šta bude sanjala bit će istina. I ona dođe s britvom. A kako je baba već njemu rekla da ga se ona sprema zaklat, on bi se pravia da spava i kad bi ona krenila put njega on bi skočia i sta se derat: „Sviću, sviću brže bolje, žena oće da me kolje“

Ima još jedna, samo ću dat uvod da znate o čemu se radi. Iša cigo po svitu i ostaria mu konj, ne može mrdnit više i on ga želi prodat na pazaru. Dolazi on s konjem na pazar, približava mu se stariji, otmjen čovik s naočalama. Gleda on konja. I sad počinje priča.

Gledaš je li moga konja, gospodaru stari
Nije konj nego ptica lastavica
Skidaj naočale i hajde pazari (on se nagne pa još malo gleda, digne mu nozdrve, gleda mu zube)
Nemoj da mu gledaš zube, moj golube
Ni ja mu ih nisam gledo, nemoj ni ti
Taj ne može ostariti
Sad ćeš čuti, kazat ću ti
Jednom kad sam se vraćao sa puta
Oće pljusak na mog ata[67] *pa me hvata*
Kad stigosmo po čadorje (to su ti šatori)
U ciganski dvorac lijep
Na mom konju sve je suho
Pokiso mu samo rep

Liti bi se navečer sidilo vani. Skupilo bi se po dvadeset svita. Uvik se naša neko ko bi pravia gluposti za smijat se. Pokojni Meraba je bia veliki zafrkant. On i moj stric su se dogovorili da će izmislit da u Sitnome dolazi lupež[68]*. Da su vidili lupeža u bilome lancunu, da su ga vidili da je uša u neke kuće. Oni se dogovore da u subotu navečer dok oni budu ovde sidili jedan će započet razgovor o lupežu, a drugi će se obuć u bili lancun i protrčat kroz misto. To je bia rusvaj. Svi su se digli i pošli tražit lupeža.*[69]

I u Blatu na Cetini bio je sličan način zabave.

Mi dica bi se igrali. U to doba, kad san ja bila dite bilo nas je deset u kući, dida, baba, mater, otac, neudana teta i nas petoro dice. Prije večere se molila krunica. Dida je obavezno

[67] konj
[68] lopov
[69] Kazao Borislav Petar Korda u prosincu 2012.

molia krunicu i mi smo u taj sat morali doć doma. To je bila svetinja. A mi dica bi se zaigrali pa bi zakasnili doć. Nije bilo večere.

Mi smo se uvik skupljali u jednoj kući di su bili svekrva, nevista i dvi ćere, a nije bilo muškarca u kući. Tu bi pričali o vilenjacima, vilama, konjima, strašili bi jedni drugi. Bilo bi me straj vraćat se doma. Dva brata i sestra su živili u Splitu. Mater bi me poslala da nosim na autobus koji prolazi kroz selo u pet ipo ujutro. Do stanice je bilo četri kilometra. Tribala bi krenit u četri ipo da stignen. Sićan se da bi od svakog malo višeg kamena mislila da je vila ili vukodlak. Pokrila bi se s nečin priko glave, samo bi ostavila bokun da mi oko viri da mogu vidit di gazin.

U Blatu imamo ogromne njive, tu se sijalo žito, kukuruz. Kad bi se to želo, bilo bi po deset žena koje bi žele. Sad je to tribalo napravit u žito. Zvali su se guvna prostori koji su bili napravljeni za to, okrugli, na sredini bi bio jedan štap. Tu bi se vezalo dva konja, oni bi po tom žitu gazili. To se zvalo vršidba. Posli bi se čistilo žito, a ta slama, ti ostaci bi se spremali u pojate[70]. Mi dica bi u te pojate zbivali da šta više stane. Po cile dane, na temperaturi od trideset stupnjeva. To je nama bila zabava.

Ili kukuruzi bi se ubrali i ubacili u jednu prostoriju skoro do vrha. Nas devet bi navečer sidilo i čistilo. To bi bilo jedno dvi večeri, a onda bi dvi- tri večeri s klipova skida. Nije bilo mašine nego si sve mora rukama.

Kad bi se ta lepušina[71] skinila, osušila bi se, nabila u jednu slavnicu, to je dvadeset centimetara visoko i na tome bi se ležalo. To je bilo ka štramac[72]. U njega bi upali točno kako triba. Koji su bili bogatiji imali su od lepušine, a sirotinja je imala od slame. [73]

[70] staja
[71] lišće od kukuruza
[72] madrac
[73] Kazala Mira Jurišić u prosincu 2012.

9. NARODNI JUNACI I JUNAKINJE

Poljica su često bila meta i Mlečana i Turaka. Svi su tili na ove prostore doći. Mlečani su došli napast Poljica, ali su se Poljičani uspili obranit. Nakon toga su sklopili sporazum u Podstrani. Mletački brodovi su mogli prolaziti Bračkim kanalom, neće ih Poljičani dirat niti će oni dirat u Poljica. Veliki Mlečani su respektirali mala Poljica. Recimo Turci, oni su se zalijećali u Poljica, ali ih nikad nisu osvojili da su stalno bili pod njihovom vlašću. Poljičani su njima plaćali danak, ali su bili svoj na svome. Poljičani su ih zahvaljujući Mili Gojsalić porazili i izgnali iz Poljica.

Jednom su došli u Gornja Poljica. Na čelu obrane je bia don Juraj Pezelj iz Doca. On je iša prvi, a Poljičani za njim. Tako su oni od Doca prema Bisku gonili Turke i pop Pezelj je smrtno ranjen sa strijelom. On se spriginje[74] *i kaže svojima da mu se odrišia*[75] *opanak i da ga triba zavezat, da oni nastave, a on će za njima. Oni su jurnili, potirali su Turčine, a nema popa. Vratili su se na to misto, a pop je već bia mrtav. Oni su uspili prognat Turke zahvaljujući njegovoj hrabrosti. On nije tia reć da je smrtno ranjen.*

Njemu u čast, zbog tog hrabrog čina, Poljčani su u spomen na 300 godina od tog događaja podigli spomenik“navrh puta” (u početku je put bio napravljen samo djelomice i tu je stado prolazilo, a kasnije je omogućen prolaz i vozilima) u Docu Donjem. Na spomeniku, urezano u kamen piše:

(1686. godina) Sloga opća Poljička ovom pobjedom u Docu Tuđinca Turčina zauvijek protjera iz Poljica (1986. godina) u spomen don Jurju Pezelju knezu Ivanu Tomčiću i ostalim mučenicima.[76]

U oslobađanju Sinja od Turaka, Poljičani su izvisili zastavu na Kamičku. Zna se da sinjsku alku može trčat samo Sinjanin, ali su Poljičani imali pravo trčat jednog konja.[77]

---

[74] saginje
[75] odveza
[76] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 395.
[77] Kazao Ante Markičević u prosincu 2012.

Od narodnih junaka i junakinja nema tko nije čuo za Milu Gojsalić, djevojku koja je žrtvovala svoj život za spas Poljica od Turaka.

Po predaji Turci su se probili do Poljica, utaborili se u Gackom polju kod crkve sv. Ciprijana. Tadašnji paša je tia imat najlipšu divojku da je dovedu njemu. Mile je slovila ka najlipša divojka u Poljicima. Došli su njegovi veziri i triba odvest Milu. Kaže se da je ona dogovorila s Jurom Kulišićem plan da će ući u šator, izvidit situaciju i zapalit barut. Nije mu rekla da će se i ona zapalit. Možda je u tom momentu bilo nemoguće drukčije izvest, svakako je Mile žrtvovala sebe. Nakon toga su naši navalili na Turke.[78]

[78] Kazao Marin Markičević u prosincu 2012.

10. PREDAJA O DIOKLECIJANU

Dioklecijan je Poljica koristia kao svoje izletište, lovište. Na brdu, iznad izvora rijeke Žrnovnice imao je kovnicu novca, tu je kovao novac. Na putu iz Žrnovnice prema Srinjinama ima crkva sv. Nikole koja mu je služila kao odmorište kad bi išao u lov. O njemu su kružile svakakve legende, da je ima magareće uši. Pivalo bi se:

U cara Dioklecijana
Uši ko u magarca
Rozi ko u jarca
A glava ko u prasca[79]

[79] Kazao Andrija Jurišić u prosincu 2012.

11. ANEGDOTA O BISKUPU BONEFAČIĆU

To je detalj iz 1946. godine. 16. svibnja 1946. biskup Klement Kvirin Bonefačić je organizira doć u Sitno napravit krizmu. Pošto se župa svadila on da bi objedinia Gornje I Donje Sitno odlučuje doć u sv. Klimenta održat krizmu. Da se skupu Dubrovci, Sitnjani Gornji i Donji, svi da se skupe i da će tu napravit krizmu.

Dva miseca prije krizme se vodila borba između vabricijera i biskupije. Nikako se dogovorit. Biskup odluči da će krizma bit 16. svibnja. Ko dođe bit će krizman, ko ne dođe neće i gotova priča. I sad počima tek prava priča.

Do Žrnovnice ga je dovelo auto. Onda nije bilo ceste da bi autom moga doć sve do Sitna nego se moralo ić karom. U Žrnovnici ga je sačeka Stipe Mihanović, stavi mu bili kušin[80] *i vodi ga u Sitno s karom. Došli se u kuću Mihanovićevih, pojeli doručak i uputili se do sv. Klimenta. Kad je doša do crkve, vani se skupilo svita.*

Njemu došlo ić na stranu. I misli se di će sad. Ovi šta su bili gori mu kažu da ide doli pa di oće. Nije bilo wc-a. Bonefačići su rodom s Krka. On nikad nije vidia koprivu. I on za obrisat se ubere travu, a među njom je bila i kopriva. To je živa istina, priča mi je otac.

Bilo je pitanje oće li uopće održat krizmu. Kako su ga Sitnjani već naljutili nakon ovoga, reka je: đavlji ljudi, đavlja trava. Od Klimenta do Žrnovnice nije moga sest, drža se za lanac na karu. Toliko ga je peklo. [81]

[80] jastuk
[81] Kazao Borislav Petar Korda u prosincu 2012.

12. DRUŠTVO POLJIČANA

Društvo Poljičana osim čuvanja baštine i promoviranja Poljičke republike bavi se i izdavačkom djelatnosti. Sve publikacije koje su vezane uz Poljica nastojimo obnoviti, čak izdati neke nove. U zadnjih 15 godina izdano je 12 knjiga. Uglavnom je riječ o novim izdanjima već postojećih knjiga, ali ima i nekih prvih izdanja. Tako će se ta kulturna baština i znamenitost Poljica nastaviti, nadamo se da će je i mlađi naraštaji prihvatiti.

Društvo predstavlja veliki knez na svim događanjima. U slučaju spriječenosti velikog kneza, on imenuje jednog od malih knezova da ga zamijeni. Fala Bogu, u zadnje vrime se događa mnogo kulturnih događanja kroz Poljica, a pogotovo liti. Dogodi se da su ta događanja u isto vrime. Onda se organizira da veliki knez bude na jednom događanju, a dva mala kneza na drugim događanjima. Zadnjih nekoliko godina predstavljamo etno-eko sajam koji se održava u Zagrebu. Predstavljamo štandove za Splitsko-dalmatinsku županiju.

Sad su pregovori da se pod Gracem izgradi dom, to bi bilo sjedište Poljica di bi se okupljali Poljičani, di bi se bira knez. Tu bi bia u muzej koji sad postoji u Gatima.[82]

[82] Kazao Ante Markičević u prosincu 2012.

13. TUMAČ MANJE POZNATIH RIJEČI

at – konj

brašćenica – kruh ispod peke
bukara - drveni vrč iz kojeg se pilo

cripnja – peka

kaštradina – suho meso od ovce ili koze
komšiluk - susjedstvo
kumparan – sukneni kaput, dio muške poljičke nošnje

lepušina – lišče od kukuruza

mišina – osušena koža koze, služila je za nošenje grožđa

odrišit – odvezat

pojate – staje
postol – cipela

sprignit – sagnut se

štramac – madrac
šudar – rubac

torak – drveno postolje s voštanom svijećom na vrhu, nosi se u ruci za vrijeme procesije

vabricijer- član crkvenog vijeća

14. ZAKLJUČAK

Jedna od temeljnih pojava ljudskog života u zajednici su običaji. Oni imaju ulogu nepisanih zakona i ustaljenih odredaba, koje su se stjecale stoljetnim iskustvima, navikama, različitim vjerskim tradicijama, crkvenim i pučkim.

S vremenom se pod različitim utjecajima običaji mijenjaju, modificiraju, nastaju novi, a stari se zaboravljaju, dok se neki održavaju uz nove i onda kada su izgubili prvobitni smisao i značenje. Stoga je od iznimne važnosti bilježiti, njegovati i brižno čuvati ono što su naši preci stoljećima stvarali i prenosili na mlađe generacije.

Stara Poljica nisu ostavila aristokratskih i kneževskih dvoraca, ni velikih i sjajnih palača te moćnih utvrda. Ali zato su ostavila Statut bez kojega ne bi bilo junačkih podviga, slobode i seljačke demokracije s kojom se Poljica, s pravom ponose.

Međutim više od svega Poljičani se ponose tradicijom svoga kraja, kulturnom baštinom te brojnim običajima koje i danas njeguju.

SAŽETAK

Ovaj rad govori o tradiciji, običajima te kulturnoj baštini Poljica. Važnu ulogu u prošlosti ovog kraja čine njegovi stanovnici, Statut, pečat i škrinjica. Rad je temeljen na istraživanju provedenom u selima Tugare i Sitno Donje u prosincu 2012.

Osobita pozornost posvećena je običajima vezanim uz vjerske blagdane te uz važne životne događaje poput rođenja djeteta, sklapanja braka te smrti.
Božićno vrijeme koje traje od kraja studenoga pa do prve polovice siječnja obuhvaća niz blagdana u kojima se isprepleću razni običaji, vjerovanja, obredi.

Najznačajniji blagdani korizmenog vremena su Cvjetnica i Veliki tjedan, obilježeni nizom crkvenih tradicijskih običaja.
Važnu ulogu imaju i seoske svetkovine zajedničke seoskoj zajednici, kao i one koje su slavile pojedine zajednice, a vezane su uz sveca kojemu je na čast sagrađena crkva ili kapela.

Sklapanje braka je bio važan događaj, ne samo za pojedinca već za cijelu obitelj i društvenu zajednicu kojoj mladenci pripadaju pa se tome činu pridaje veliko značenje kroz niz običaja i vjerovanja.

Čovjekov odnos prema smrti izražava se nizom emotivnih i racionalnih postupaka koje prepoznajemo kao posmrtne običaje. Svi važni životni događaji su praćeni pjesmom bez obzira da li se radi o rođenju, vjenčanju ili smrti.

SUMMARY

This paper talks about tradition, customs and cultural heritage of Poljica. Its inhabitants, Statute, seal and chest play a vital role in the history of the area. It is based on the research conducted in Tugare and Sitno Donje in december of 2012.

In the paper, a special attention was given to the customs allied with religious holidays and important events of a person’s life, such as birth of a child, wedlock and parting.
During the Christmas period, which lasts from the end of November to the first half of January, a series of holidays takes place and they involve different customs, beliefs and rituals.

Most important holidays of the Lent period are Palm Sunday and Holy Week, celebrated with different traditional customs of the church.
Rural festivities common to the rural community play an important role as well as the ones celebrated by individual communities, and allied with the saint to whom a certain church or a chapel was dedicated.

Act of wedlock was an important event, not just for an individual but for the whole family and community to which the newly-weds belonged, and that's why it was celebrated through numerous customs and beliefs.

A human's attitude towards death and parting was showed by an array of emotional and rational actions that we can recognize as parting traditions.

All of the important events, no matter if it was a wedding, a birth or a death, were accompanied with songs.

IZVORI I TERENSKI ZAPISI

U ovom radu sam se koristila vlastitim terenskim zapisima i dolje navedenom literaturom. Terenski zapisi su nastali u prosincu 2012. Od srca zahvaljujem svojim kazivačima, bračnom paru Jurišić, gospodinu Anti Markičeviću i njegovim roditeljima Marinu i Mili te gospodinu Borislavu Petru Kordi. Bez njih ovaj rad ne bi bio moguć.

Kazivači:

Ante Markičević, rođen 28. veljače 1950. u Splitu. Cijeli život živi u zaseoku Čažin Dolac u Tugarima. Dužnost malog kneza obnašao je od 2002.-2004. te od 2008. do danas.

Marin Markičević, rođen 22. srpnja 1924. u zaseoku Čažin Dolac u Tugarima, gdje i danas živi. Bavio se poljoprivredom. Radio je u Zadru kao prodavač. U mirovini je od 1977.

Mila Markičević, djevojački Jurišić, rođena 4. travnja 1928. u zaseoku Čažin Dolac u Tugarima, gdje i danas živi. Domaćica je.

Andrija Jurišić, rođen 1941. u Sitnu Donjem, gdje i danas živi. Radio je na fakultetu elektronike, strojarstva i brodogradnje. U mirovini je.

Mira Jurišić, djevojački Smoljanović, rođena 1947. u Blatu na Cetini. Živi u Sitnu Donjem. Po zanimanju je medicinska sestra.

Borislav Petar Korda, rođen 1946. u Sitnu Donjem. Živi na Kamen Šine. Po zanimanju je građevinski radnik.

LITERATURA

1. Dragić, Marko, *Velike poklade u tradicijskoj baštini Hrvata,* Croatica et Slavica Iadertina, 8/1, Zadar, 2012., str. 155-188.
2. Dragić, Marko, *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju,* Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, 2/3, Split, 2009., str. 21-44.
3. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata,* Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.
4. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008.
5. Dragić, Marko, *Sveto trodnevlje u duhovnoj baštini bosansko-hercegovačkih Hrvata,* Muka kao nepresušno nadahnuće kulture, Passion as an Inexhaustable Source of Inspiration for Culture, br. VI., Pasionska baština Bosne i Hercegovine, Passion Heritage of Bosnia and Herzegovina, Zbornik radova VI. Međunarodnog znanstvenog simpozija Zagreb-Sarajevo, 2008., Zagreb, 2010., str. 212-249.
6. Dragić, Marko, *Koledanje i veselanje u hrvatskoj tradiciji,* Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, br. 1., Split, 2008., str. 21-43.
7. Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji,* Crkva u svijetu, br. 1, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2007.
8. Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi,* Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 369-390.
9. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi,* Crkva u svijetu br. 1 (1-196), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 67-91.
10. Dragić, Marko, *Duša tilu besidila*, (Hrvatske pučke molitvene pjesme iz Bosne i Hercegovine), Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda, 1997.
11. Ivanišević, Frano *Poljica, narodni život i običaji,* reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split, 1987.
12. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.

13. Kutleša, fra Silvestar *Život i običaji u Imockoj krajini,* Matica hrvatska ogranak Imotski, Imotski 1997.
14. Kuvačič-Ižepa, Mate, *Poljica-Putovanje kroz povijest i krajolik*, Naklada Bošković, Split, 2002.
15. Lučić, Ante, *Život i običaji Poljičana*, Društvo Poljičana «Sv. Jure»- Priko
16. *Omiš i Poljica*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2006
17. Marušić, Juraj, *Obraz Poljica ljudski, domovinski, kršćanski*, Poljica-Podgrađe, 1996.
18. Mihanović, Frane, *Kratak pregled povijesti drevne poljičke republike*, Matica hrvatska, Split, 1992.
19. *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963.
20. Pivčević, Ivan, *Sabrani radovi o Poljicima*, Biblioteka Gradac, 2008.